

5. Землянська А.В., Шарова Т.М., Шаров С.В. Аналіз навчального плану бакалавра спеціальності 014.01 Середня освіта. Українська мова і література. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологія, 8 (76). 2019. С. 119–122.
6. Мартович Л. Вибрані твори : Книгоспілка, 1926. 205 с.
7. Марчук Г. Сатира Леся Мартовича в контексті сатиричних жанрів доби. Київ: Знання, 1999. 141 с.
8. Погребенник Ф. Майстер соціальної сатири. Мартович Л. Вибрані твори. Ужгород : Карпати, 1976. С. 5–10.
9. Супрун С.О., Шарова Т.М. Реалістичне відтворення життєвої правди у творах І. Маслова. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. Вип. 59. 2015. С. 239–241.
10. Хоцянівська І. Мистецтво сатири Леся Мартовича. Київ : Знання, 1999. 178 с.
11. Шарова Т.М. Літературно-художня творчість у радянській парадигмі: практики адаптації, логіка та аргументи конформізму. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Філологічні науки (літературознавство): зб. наук. праць. Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. С. 143–149.
12. Шаховусенко А. Творчість Леся Мартовича в контексті доби ХХ століття. *Слово*. 1987. №2. С. 2–7.

Сириденко О.М.

здобувачка вищої освіти

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

НОВЕЛА М. ХВИЛЬОВОГО «ЛІЛЮЛІ» – ПАРОДІЯ НА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РЕВОЛЮЦІЙНИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті досліджується новела М. Хвильового «Лілюлі» як пародія на європейський революційний досвід. Зокрема, увага зосереджується на спільних рисах: вираженню революційних настроїв, очікувань повстанців та наслідків. Виокремлюються особливості пародійного жанру та функції української літературної пародії.

Ключові слова: архетипи культур, літературна пародія, функції пародії, сатирична проза, сарказм.

Syrydenko O.M. Khvylovy's Short Story «Liluli» is a Parody of the European Revolutionary Experience. The article considers M. Khvylovy's short story «Liluli» as a parody of the European revolutionary experience. In particular, attention is focused on the common features: expression of revolutionary spirit, insurgent expectations and consequences. There are also distinguished the peculiarities of parody genre and functions of Ukrainian literary parody.

Key words: archetypes of cultures, literary parody, functions of parody, satirical prose, sarcasm.

Новела М. Хвильового «Лілюлі» демонструє правду післяреволюційного життя крізь пародійну призму європейського революційного досвіду. У своїй праці письменник намагається показати той біль, який відчували люди, розуміючи, що їх сподівання не виправдались належною мірою. Однак він висвітлює цей аспект сучасної йому дійсності у притаманній лише його творчості манері.

О. Дорошкевич у «Підручнику історії світової літератури» називає новелу М. Хвильового «художньою шарадою» та одним із найскладніших для художнього аналізу літературних творів [4, с. 82].

В умовах післяреволюційного життя саме політична сатира була одним із засобів боротьби проти несправедливості та ганебних явищ дійсності. В умовах геноциду народу, колективізації, русифікації, насильного прищеплення нових «традицій» та життєвих цінностей, українські письменники не загубили притаманних народові своєрідного гумору, який проявлявся в іронії та сарказмі.

За останні десятиріччя літературознавство зробило значний крок у напрямку вивчення літератури 20-х рр. ХХ ст., утому числі й пародійного дискурсу. Увагу привертала насамперед спадщина М. Хвильового як теоретика «романтики вітаїзму» та мистецтва нової доби.

Так, творчість митця стала об'єктом уваги таких науковців, як В. Агеєва [1], Ю. Безхутрий [2], А. Землянська [6], Л. Плющ [7], Г. Хоменко [11-12] та інші, але детального аналізу новели М. Хвильового через оригінальну п'єсу Р. Роллана й досі не здійснено, що зумовлює актуальність дослідження.

Мета статті полягає у прочитанні новели М. Хвильового «Лілюлі» через призму пародії на європейський революційний досвід.

Сама назва новели «Лілюлі», подана у лапках, одразу відсилає до оригіналу. М. Хвильовий не лише не приховує автора п'єси, за мотивами якої написано його пародію, а й навмисно скеровує читача до французького

твору. М. Хвильовий переживає глибокий біль щодо того, які очікування були в людей від революції і якими є її наслідки. Він відчуває той самий біль, що й Р. Роллан, ніби намагається завершити Ролланівську історію в альтернативній реальності, якою стала для нього пореволюційна дійсність. Використовуючи один із жанрів пародії – сатиру, він викриває та засуджує новий лад.

Свого часу Р. Роллан створив п'єсу, у якій не дотримувався архетипів тогочасної європейської культури, де зло у творчості знаходило самовиправдання, а навпаки показав, як потрібно плекати в собі «дух свободи» [9, с. 235].

Для європейців однією з найважливіших цінностей завжди було Братерство [див.: 3]. Різне бачення цінностей у братерстві в подальшому призвело до революції. Це показано у сцені, з якої починається розпал боротьби: *«Ганьба! Дивіться! Їдять з однієї миски! Яка гидота! Ось вам ідеал цих бовдурів – одна годівниця, один хлів, одне стадо... Щоб усе було спільним... А це дуже небезпечні погляди! Я, навпаки, вважаю, що кожному своє, в першу чергу, мені – моє, а іншим – що залишиться...»* [8, с. 230].

Особливе ставлення до дипломатів у французького письменника показано у сцені, в якій вони самі говорять про власну політику: *«Дипломатія – це шахова гра. А у шахах доводиться жертвувати пішаком – тільки потрібно їх на дошці взяти і розставити!»* [8, с. 232]. У п'єсі Р. Роллана висвітлено, як дипломати керують простим народом. Вони не розкривають істину – реальний стан речей, завуальовують її, прикрашають оманливими цінностями, видають її привабливою. Насправді ж, Істина у образі вродливої жінки сидить із зав'язаними руками, під золотим покривалом. Коли вона намагається встати, звернути на себе увагу, змахує із себе золоту вуаль, її одразу садять на місце і зв'язують очі, керуючись тільки «добрими» намірами, щоб Істині не сліпило очі сонячне світло [8, с. 248].

Гаслом сцени про порядки та цінності сучасного світу у Р. Роллана звучать слова: *«Говорити, та нічого не робити, а головне – якщо хтось інший робить, то завадити йому зробити!»* [8, с. 238].

Культ Розуму також був важливою віхою у розвитку європейця. Роллан своєю п'єсою доводить здатність до критичного мислення і вміння бачити реальний стан речей. Він робить висновок: *«Захід – хворий пес!»*.

Ідеали нового часу письменник розкриває в образах тих богів, яких обрали для себе люди: *«святий Закон, святий Трон, свята Сім'я, святе – Я»* [8, с. 228]. Ті, хто при владі, дорівняли себе, таким чином, до рівня богів. Простій людині, за яку вирішують усе різні партії, боги, ідеали, за словами

Полонія, «як кролику, залишається тільки обрати, під яким соусом вас на стіл подати...» [8, с. 240]. Цей влучний вислів, ця іронія зрозуміла кожному навіть крізь покоління.

Зі слів І. Журавської, «у Роллані органічно поєднується його особистість і його творчість. Вибір ним ідейного кредо, того чи іншого напрямку визначав увесь його життєвий шлях» [5, с. 10]. Становлення письменника, те, ким став Р. Роллан у зрілі літа, готувалося у тривалих і важких пошуках ще з юнацтва. Про це свідчить і його славнозвісний лист (від 16 квітня 1887 року) до Льва Толстого з приводу його трактату «То що ж нам робити?» [5, с. 10].

У сцені, де робочі висловлюють свою думку, чітко видно їх позицію: «Про кого ж нам оборонятися? Вони такі самі робочі, як і ми... Чого ж їх боятися?». Прості люди, звичайні робочі не хочуть війни, вона їм і не потрібна. Це видно у останньому заклик: «Товариші! Роззброймося!» [8, с. 243]. Але в простих людей немає власної волі. Їм нав'язують Ілюзію, а тих, хто не піддається, «силою гонять на міст і змушують штовхати та бити одне одного, доки обидві сторони не загинуть» [8, с. 252]. Заклики до братерства призводять до братовбивства.

Розкриваючи наміри всіх верств населення, Р. Роллан продемонстрував і своє ставлення до того, що відбувається у Інтелігентів, які із задоволенням споглядають картину боротьби «вільних людей, які кидаються один на одного» [8, с. 258]. І навіть на тих, хто хоче залишитись осторонь, має вплив Суспільна Думка.

Фіналом п'єси є поневолення богами-панами простого народу. І саме по кістках загиблих боги йдуть спочивати на лаврах.

Для М. Хвильового революційні події його сучасності сприймалися крізь призму тієї первісної, Великої Французької революції. Тому й звернув він увагу на текст Р. Роллана, присвячений їй. Він побачив у п'єсі «Лілюлі» циклічність часу, схожість ідеалів. Але М. Хвильовий оригінально підійшов до осмислення сюжету, осучаснив дійових осіб, і вони десь подібні з оригінальними, а десь різко контрастують із ними.

Головна дійова особа п'єси Р. Роллана «Лілюлі» – Ілюзія, яку бачать юнаки та дівчата, і до якої захоплено простягають руки: «Це вона! Та пташка-малинівка, що нас веде! Ілюзія! Ах, Лілюлі! Зачекай, зачекай! Ми за тобою!» [8, с. 204]. Так сліпо молодь рушає за своїми кумирами, лідерами в усі епохи.

При цьому Лілюлі Роллана – це «маленька, тендітна, білява з наївними лукавими блакитними очима» дівчина, яка має музичний голос.

Вона «не ходить, а літає в повітрі», а на голові в неї «гірлянда із зелених і золотих листків» [8, с. 204].

У М. Хвильового Льоля в ролі Ілюзії виглядає досить прозаїчно, хоча так само інфантильно: «наелектризована, з волоссям рідвяних ляльок, із тендітним біло-рожевим обличчям» [10, с. 358].

Цей зв'язок головних героїнь обох письменників є очевидним. Вони обидві молоді й тендітні, проте кожна з них уособлює красу саме свого часу.

Льоля М. Хвильового переймається постановою вистави за мотивами п'єси «Лілюлі». Такий вибір захоплення головної героїні створює ілюзію про культурне процвітання суспільства «нового часу». На цьому наголошує у своєму дослідженні А. Землянська, зауважуючи, що нова, пореволюційна влада, вирішила відзначити Новий рік, свято, яке традиційно знаменує кінець старого світу і початок нового існування, тепер уже «в стилі» Уесесер», хоча так само, як і раніше, планувались вистави і карнавальна хода [6, с. 160]. Тож очікуване оновлення навіть у цьому аспекті було лише видимим, свого роду «ілюзією» нового життя. Тому й «герой вечора» Пупишкін вважає нетактовним подарунком статуетку з «Дон Кіхота», а обирає за справжню цінність пузатий самовар. Він, навіть, «заплакав радісними сльозами» [10, с. 374].

У п'єсі ж Р. Роллана Лілюлі жорстка і прагматична, маючи талан створювати ілюзію для людей, вона має і владу над ними. Наприклад, це явно простежується у сцені з Альтаіром, коли юнак задається питанням «для чого жити?», Лілюлі відповідає: «Заради мене!» [8, с. 214]. І після згоди життя Альтаіра було приречене.

А Льоля у М. Хвильового по-дитячому наївна і інфантильна, бо живе у своїй реальності, точніше тими ідеалами, заради яких було зроблено революцію початку ХХ ст., створюючи для себе ілюзію гарного і культурного «нового світу». Дівчина освічена і має щирю душу, та вона не може змиритися з дійсністю, бо вона не відповідає її уявленням: «Льоля слухала пісню й згадувала гімназію й товариша Огре, коли він кінчав університет і коли вони стрілись на концерті Карузо на гальорці» [10, с. 369].

Льолі протиставлений інший персонаж новели – Альоша, який переписує героїчні п'єси для Льолі та, за словами товариша Огре, є справжнім митцем і міг би творити власні шедеври.

Його образ є своєрідною паралеллю до Полішинеля Р. Роллана. Цей герой у французького письменника є братом істини і втілює в собі

«викривальний сміх». Лише Полішинель міг протистояти чарам Лілюлі, хоч йому було і нелегко.

Так само й Альоша бачить правду життя і виголошує свою істину, щодо того, куди іде поїзд радянської дійсності. Альоша висловлює ту життєву правду, яку розуміють усі, але лише він наважується прийняти.

Інтелігенти М. Хвильового щиро віддаються своїй роботі в сучасному світі. Тож думку Р. Роллана про те, що *«люди завжди прагнуть жити»* продовжує у своїй новелі М. Хвильовий.

Український письменник чітко змальовує суспільно-політичні обставини в його країні – *«хвора зима, хворе суспільство»*, змінюється час, змінюється календар [10, с. 358]. Іронія полягає в тому, що очікування справедливості і рівноправ'я, про які мріяли люди, не справдились, тому і надії на світле майбутнє теж знівельовано. Навіть навколишній світ став байдужим: *«собака понюхав лужу»* і побіг далі, не звертаючи увагу на те, що робиться довкола; *«меланхолійні гуси»* виходили з дому навпроти тощо [10, с. 361].

Новела «Лілюлі» М. Хвильового сприймається, як уже зазначалось, як своєрідне продовження п'єси Р. Роллана. Автор показує світ після революції, коли ілюзії багатьох людей уже розбиті. Це світ без емоцій, без краси, без жартів, без бажань.

М. Хвильовий увиразнює своїм твором думку Р. Роллана про неможливість простих людей впливати на рішення верхівки влади. Зруйнувавши один устрій, не можна добитися справедливості і рівноправ'я, якою б гарною не була ця Ілюзія.

При цьому в образі Льолі автор змалював типову людину свого часу – романтика революції, яким був і сам: людину, яка не зрікається віри у свою мрію, свою Ілюзію. Бо в душі Льолі ще є живі почуття: кохання до чоловіка, повага до Альоші, бажання грати на сцені і, головне, відмова сприймати байдужість інших.

Наперекір тому, що в суспільстві вже просліджується чіткий розділ людей (*«...Ви безпартійний! ... І пробігла чорна кішка»* [10, с. 371]), Льоля сподівається, що все буде інакше, по-новому. При цьому жінка не зважає на те, що її коханий Огре – «біла ворона», тому що він безпартійний. Дівчина по-дитячому очікує Нового року, сподіваючись на дива, які він із собою принесе.

Вистава проходить непомітно для читача. Так М. Хвильовий ще раз підкреслює той факт, що відбулася підміна цінностей. Людям вже зовсім не цікавий театр як такий – вони прийшли поїсти, повеселитись, зустріти свято.

Використавши іронію, створивши образи Мамочки та Пупишкіна, автор показав еліту «нового часу». Комічність полягає в тому, що для справжнього інтелігента привілеї, які мають ці два персонажі, були б неприйнятними: *«Товариш Пупишкін має чотирьох ребяцьонков і щиро стоїть на посту. Він дуже задоволений із балетної студії. Там такі еластичні дівчата...»*. До того ж, оцінка дається і його творчим здібностям, що відображає стан письменства і критики «переходової доби»: *«Товариш Пупишкін, голова пролеткульту – не просто голова: і письменник. Оповідання його починаються фатально...»* [10, с. 365].

У своїй новелі М. Хвильовий широко послуговується засобами комічного, зокрема пародії, та інтертекстуальністю, розкриваючи низький рівень еліти «нового часу». Зайнявши високі пости, колишні неучи, п'яниці та недалекі або бездарні митці вдають із себе вельмож, що створює комічний ефект.

Як уже згадувалось, Пупишкіну не сподобалась статуетка Дона Кіхота, але він просльозився, коли отримав у подарунок пузатий самовар. З одного боку, автор показує цінності «нової влади», а з іншого, одразу ж, дає визначення справжньому щастю – *«бачити глибоке небо, чути весняні подихи, бачити зиму, літо, осінь»*, а далі автор підкреслює: *«і не треба для цього гадати на воді, з воском і як “Світлана” (апеляція до романтичної балади Жуковського, якою зачитувались мрійливі дівчата, які надавали перевагу містиці над реальною дійсністю. – О.С.)»* [10, с. 374].

М. Хвильовий був схвилюваний ставленням людей до подій у країні. Він уважав народ засліпленим несправжніми ілюзіями, або незворотньо байдужим до навколишньої дійсності. Щоб вивести всіх зі стану так званого «анабіозу», М. Хвильовий бере за основу для своєї новели п'єсу Р. Роллана і накладає її на сучасне йому життя. Він проголошує власну «істину», що сталося після більшовицького перевороту, коли: *«сотні ватажків світової революції дивились із будівель із наказу виконкому... Але знову була розпроклята тоска»*. І, як підсумок, можна навести слова товариша Пупишкіна: *«Битіє определяє сознание. Иде на зміну пролетаріат»*. Отже одразу стає зрозумілим: «Гу-у!»), яке пронизувало увесь твір [10, с. 372, 376]. В очах Альоші М. Хвильовий показує біль Христа, якого ведуть на Голгофу. Однак сам Альоша не намагається щось змінити чи зробити якийсь істотний учинки, хоч і пояснює всім, на що натякає гудок паровоза.

Отже, спираючись на європейський досвід осмислення подій Великої Французької революції, М. Хвильовий пише твір, який розвінчує негативні явища сучасної йому пореволюційної дійсності.

У своїй пародії український митець перевів у земну площину богів Ролланівської п'єси: Істину, Свободу, Ілюзію, надавши їм людських рис. Але в образах своїх персонажів письменник доводить те, наскільки далекі ілюзорні людські ідеали від реального життя.

Література

1. Агеєва В.П. Микола Хвильовий. *Історія української літератури ХХ ст.*: у 2 кн. / за ред. В.Г. Дончика. К., 1994. Кн. 1: 1910 – 1930-ті роки. С. 533–551.
2. Безхутрий Ю. Митець і влада. Мотиви й інтертекст в оповіданні М. Хвильового «Лілолі». *Слово і час*. 2003. №5. С. 47–56.
3. Волков О.Г., Землянський А.М. *Історія філософії: практикум*. МДПУ імені Богдана Хмельницького. Мелітополь, 2014.
4. Дорошкевич О. *Підручник історії української літератури*. Х. ; К. : Книгоспіла, 1924. 364 с.
5. Журавська І.Ю. *Ромен Роллан. Життя і творчість*. К. : Дніпро, 1978. 197 с.
6. Землянська А.В. *Топоси сакрального в художній прозі Миколи Хвильового: монографія*. Мелітополь: Видавництво Мелітопольської міської друкарні, 2013. 231 с.
7. Плющ Л. *Його таємниця, або «Прекрасна ложа» Хвильового*. К. : Факт, 2006. 872 с.
8. Роллан Р. *Сочинения в 9 т. М. : Правда, 1983. Т.5. 330 с.*
9. Руссо Ж.-Ж. *Эмил, или о воспитании. Педагогическое наследие / Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И.Г. М., 1988. 296 с.*
10. Хвильовий М. *Твори : у 2 т. / упоряд. М. Жулинський, П. Майдаченко*. К. : Дніпро, 1990. Т.1. 650 с.
11. Хоменко Г. *Марія Одигітрія і феномен «безумної подорожі» в українській літературі початку ХХ ст. Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Х., 2002. Т. 9. С. 103–116.*
12. Хоменко Г. *Сакральна логіка літературного канону в Україні 20-х років ХХ століття. Вісник Київського інституту «Слов'янський університет»*. Серія : Філологія. К., 2000. Вип. 9. С. 11–18.